



PER LA PAU

Núm. 35 - NOVEMBRE 2018

Drogues i
violències a
l'Amèrica Llatina

ICIP

SUMARI

Introducció

- Més enllà dels clixés, una complexa i dura realitat

Articles centrals

- Les múltiples dimensions de la violència relacionada amb les drogues
- Els efectes nocius de les polítiques de seguretat antidroga a Mèxic
- Violència, corrupció i crim organitzat a Veneçuela
- El rol sobredimensionat de les maras en el narcotràfic internacional
- Pau i drogues a Colòmbia

Recomanem

- Materials i recursos d'interès recomanats per l'ICIP

Tribuna

- Els paisatges sonors de la recuperació social a Colòmbia
- #StopCorporateImpunity

Entrevista

- Entrevista a Orlando Zaccone, comissari de policia a Rio de Janeiro

Sobre l'ICIP

- Notícies d'actualitat, activitats i publicacions

INTRODUCCIÓ

Més enllà dels clixés, una complexa i dura realitat

Sabina Puig

Coordinadora del programa “Violències fora de contextos bèl·lics” de l'ICIP

Popularitzada pel cinema i les sèries televisives, la violència relacionada amb el narcotràfic i amb les polítiques antidrogues ha despertat certa curiositat, per no dir fascinació. Tanmateix la seva cruesa no és pas ciència ficció i l'impacte real que té sobre milions de persones mereix una anàlisi aprofundida i estratègies eficaces per fer-hi front des del respecte dels drets humans, la protecció de la salut pública i la bona governança.

Es tracta de multiviolençies que responen a dinàmiques molt diferents d'un cas a un altre i que afecten, en major o menor mesura, territoris de tots els continents.

Tanmateix, en aquest número de la revista *Per la Pau*, hem volgut posar el focus en alguns dels països d'Amèrica Llatina més afectats per violències d'alta intensitat relacionades amb la delinqüència i amb les polítiques de repressió contra el crim, conscients que si la revista fos més extensa es podrien afegir anàlisis sobre altres realitats llatinoamericanes. Cadascun d'aquests països s'examina des d'una perspectiva diferent, que no necessàriament és l'única a prendre en consideració ni forçosament la més determinant. Analitzar diferents factors que expliquen les violències relacionades amb les drogues i les seves conseqüències dona una idea de com n'és de complexa la situació.

El monogràfic obre amb una entenedora introducció d'Angélica Durán-Martínez, autora del llibre *The Politics of Drug Violence. Criminals, Cops, and Politicians in Colombia and Mexico* (Oxford University Press, 2018). L'article ofereix una interessant visió sobre les múltiples dimensions de les violències relacionades amb les drogues i com aquestes tenen una

relació directa amb l'estructura dels grups criminals i la seva implicació en diferents tipus de negocis lícits o il·lícits, les polítiques per combatre-les, els nivells de corrupció, etc.

“ Analitzar diferents factors que expliquen les violències relacionades amb les drogues i les seves conseqüències dona una idea de com n'és de complexa la situació ”

En segon lloc, Olga Guzmán, directora d'Incidència a la Comisión Mexicana de Defensa y Promoción de los Derechos Humanos (CMDPDH), fa una síntesi de les greus violacions de drets humans que s'estan cometent en el marc d'una política militaritzada de “guerra contra les drogues” a Mèxic, possiblement el país actualment més il·lustratiu del poder del narcotràfic. Un poder que s'alimenta substancialment de la corrupció de càrrecs públics i la implicació de cossos policials o militars. És el cas, entre d'altres de Veneçuela, que, com explica Anna Ayuso, investigadora sènior del CIDOB, es troba entre el màxim focus de producció i les vies als dos grans mercats i s'ha convertit en un punt negre del tràfic il·lícit de drogues i armes, sumant-se d'aquesta manera a altres factors que configuren els alts nivells d'inseguretat al país.

El narcotràfic no és l'única explicació a la violència d'alta intensitat que es viu a la regió i especialment a Centreamèrica. En el cas d'El Salvador, s'ha volgut erròniament associar les activitats de les maras amb les de les grans corporacions del negoci il·legal de les drogues. Però, com bé han demostrat recents i aprofundides investigacions, aquesta associació està sobredimensionada. El rol de les bandes criminals com la Mara Salvatrucha o Barrio 18 en la distribució de drogues il·lícites es calcula en kilograms, no en tones. Així ho relata en el quart article Roberto Valencia, periodista al diari El Faro.

“ Aquest monogràfic se centra en les realitats de Mèxic, Veneçuela, El Salvador, Colòmbia i el Brasil, a partir d'un article marc sobre les múltiples dimensions de la violència ”

És evident que la producció i distribució de drogues tenen un impacte real en la seguretat de molts països. A Colòmbia, un altre país il·lustratiu del pes del narcotràfic, aquest impacte és encara més considerable. Tant és així que els Acords de Pau entre el Govern i les FARC firmats a L'Havana incorporen aquesta qüestió com a element capital per a la construcció de pau, relacionant-lo amb un altre punt dels Acords: la reforma agrària. Araceli Manjón-Cabeza, directora de la càtedra extraordinària “Drogas Siglo XXI” de la Universitat Complutense de Madrid, n'ofereix una reflexió a la llum de l'actual situació política al país.

Finalment, hem volgut abordar també l'impacte de les drogues al Brasil, un país on la seva penalització ha contribuït a exacerbar una greu crisi dels drets humans en el sistema penitenciari, que afecta principalment la població més empobrida. Ens en dona una visió ben documentada Orlando Zaccone, comissari de policia a Rio de Janeiro, a l'apartat Entrevista. Aquest monogràfic s'ha preparat en paral·lel al seminari internacional “Drogues, polítiques i violències. Del consens global a nous enfocaments”, organitzat per l'ICIP i Casa Amèrica Catalunya els dies 23 i 24 d'octubre 2018 a Barcelona. S'inscriu en el marc de “Violències fora de contextos bèl·lics”, un dels quatre programes transversals de l'ICIP.

Fotografia : Operació de l'exèrcit a la favela de Rocinha, Rio de Janeiro / Agência Brasil Fotografias.

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Les múltiples dimensions de la violència relacionada amb les drogues

Angélica Durán-Martínez

Professora de Ciències Polítiques, Universitat de Massachusetts-Lowell

La violència vinculada al crim organitzat, i en particular al narcotràfic, no és nova. Tanmateix, ha anat en augment i s'ha estès i fet més visible a Amèrica Llatina, i afecta paradors usuals d'organitzacions del narcotràfic, com Colòmbia i Mèxic, però també països on la presència de grups criminals és menys prevalent o més recent, com l'Argentina o l'Equador. L'interès per part d'autoritats i acadèmics en analitzar aquesta violència ha anat *in crescendo*, sobretot a partir de les crisis de seguretat pública, com la que es viu a Mèxic des de 2007. Malgrat que els coneixements acadèmics en aquesta matèria han progressat, continua sent difícil definir de manera exacta què és la violència de les drogues i saber copsar les seves múltiples manifestacions.

Per entendre la violència de les drogues –definida aquí com a violència que sorgeix en operacions del mercat de les drogues– fa falta avaluar els diferents actors involucrats, ja sigui com a autors o víctimes, els múltiples mètodes utilitzats per cometre-la, i la variació geogràfica existent. Delimitar de manera precisa la violència de les drogues és molt difícil. Utilitzar definicions reduïdes que només classifiquen com a violència de les drogues a aquelles violències comeses per organitzacions del narcotràfic entre els seus membres o contra l'Estat pot minimitzar la manera en què aquest fenomen afecta els ciutadans, les accions governamentals que intenten moldejar-la, i pot atenuar o exacerbar altres formes de violència. Alhora, utilitzar definicions àmplies pot sobredimensionar l'impacte causal del comerç de drogues.

Actors i mètodes

Un repte clau en la investigació de la violència de les drogues és la suposició que la violència és inherent al comerç de drogues, i l'atenció aclaparadora que es dona a situacions d'extrema violència. Certs llocs i esdeveniments tendeixen a atreure la major part de l'atenció dels mitjans, acadèmics i del públic. Un tiroteig al mig d'una zona comercial o un cos mutilat penjant d'un pont amb una nota tenen més probabilitats de provocar la indignació pública que l'assassinat de traficants de carrer en zones urbanes marginades. Molt sovint, aquest prejudici ens ha fet ignorar situacions on l'operació del narcotràfic és relativament no violenta, o en les quals la violència exercida pels perpetradors és amagada,

Hi ha diferències enormes, tant dins d'un mateix país com entre diferents països, pel que fa a la freqüència de la violència –el nombre de víctimes que genera– com pel que fa als mètodes utilitzats i la seva visibilitat. Jo defineixo la visibilitat com una estratègia que ve determinada en funció de si els criminals exposen o reivindiquen els seus atacs. Fer atenció en la visibilitat i la freqüència posa de manifest que els contextos en els què hi ha més víctimes de violència no són necessàriament els que generen més preocupació.

“ Per entendre la violència de les drogues fa falta avaluar els diferents actors implicats, ja siguin autors o víctimes, els múltiples mètodes utilitzats per cometre-la i la variació geogràfica existent ”

Una bona anàlisi de la violència de les drogues també requereix tenir en compte les percepcions de l'opinió pública. Per exemple, Ciudad Juárez ha experimentat un clar augment en el nombre d'homicidis el 2018 després de cinc anys de desescalada arran de l'esclat de la crisi de seguretat pública el 2008. Tanmateix, alguns funcionaris semblen estar poc preocupats per aquest augment d'homicidis, que entenen que afecta sobretot els grups criminals, i d'altra banda els mitjans també li han donat menys

cobertura informativa. Això exemplifica com l'atenció rebuda per actes de violència organitzada es determina molt sovint segons la "innocència" percebuda de les víctimes, o a partir d'aspectes com la seva situació econòmica i etnicitat. Com que la nostra atenció pública se sol dirigir cap a la violència letal, també tendim a fer cas omís a o a desestimar la violència no-letal, que se sol produir en situacions on els grups de traficants operen sense matar de manera freqüent. Aquesta violència inclou formes d'opressió dirigida cap al control social, com la regulació de conductes individuals, o l'eliminació de gent percebuda com a "indesitjable" per actors armats i comunitats (per exemple, consumidors de drogues, lladres o prostitutes).

Una altra dimensió clau per entendre la violència de les drogues és que, a més dels criminals, estan involucrats múltiples actors amb unes dinàmiques de poder intern importants. Per exemple, els nivells de violència poden variar en funció de l'organització, centralització i competitivitat dels grups il·límits involucrats. Les dinàmiques de violència al Perú o a Bolívia, on els narcotraficants tenen un perfil relativament baix i operen de manera majoritàriament local i descentralitzada, són més contingudes que a Mèxic o a Colòmbia, on les organitzacions del narcotràfic estan més organitzades, són més poderoses i tenen clares dimensions transnacionals.

L'estat i les seves accions també afecten els nivells de violència. La complicitat de l'estat amb actors il·límits pot, en algunes ocasions, reduir la violència, com passa amb les xarxes de protecció centralitzades que són efectives per reduir els incentius dels criminals a l'hora d'exhibir la seva violència. Les polítiques estatals sobre crim i drogues també són fonamentals. Com demostren investigacions recents, ofensives indiscriminades contra el crim o polítiques de decapitació de lideratges poden portar a un augment de la violència criminal, com ha passat a Mèxic. En canvi, polítiques més enfocades en els aspectes més violents del narcotràfic, que abordin els factors socioeconòmics que porten a gent amb menys recursos a involucrar-se a la cadena del narcotràfic, s'han mostrat més efectives per reduir la violència.

“ Comprendre la complexitat dels actors també requereix transcendir la idea que la violència de les drogues afecta majoritàriament criminals, i ocasionalment agents de policia o funcionaris de l'estat ”

A part d'estats i grups criminals, altres actors com bandes, milícies o grups insurgents, també poden entrar en l'equació de la violència. Molt sovint, patrulles de vigilància creades per enfrontar-se als narcotraficants empitjoren el panorama de la seguretat, ja que provoquen cicles de revenja i ataquen gent innocent o marginada, tal com va passar a Michoacán, a Mèxic. La producció i tràfic de drogues també pot complicar i allargar la violència comesa per actors polítics armats, com va passar amb insurgents i paramilitars a Colòmbia. De vegades, grans organitzacions criminals utilitzen bandes per cometre actes de violència i aquesta es fa més persistent. És el que va passar a Ciudad Juárez el 2008, quan va esclatar un conflicte entre els grups de traficants de Sinaloa i Juárez. Aquests grups van desplegar bandes de carrer i la violència va pujar fins a nivells sense precedents. En altres casos, el vincle entre bandes i narcotràfic és menys fort. A Amèrica Central, molts observadors veuen una connexió entre les bandes (maras) i el narcotràfic. Tanmateix, l'evidència ens diu que la connexió no és la mateixa a tots els països. A El Salvador, les maras obtenen la major part dels seus beneficis a través de l'extorsió, i encara que la seva participació en el narcotràfic sembla que ha augmentat, continua sent limitada. En canvi, les bandes d'Hondures semblen tenir connexions més clares amb el narcotràfic, malgrat que estan dominades per grups de traficants internacionals.

Entendre la complexitat dels actors també requereix transcendir la idea que la violència de les drogues afecta majoritàriament criminals i, ocasionalment, agents de policia o funcionaris de l'estat. La violència generada pel narcotràfic pot afectar els ciutadans directament i indirectament. Per protegir el seu territori, els criminals poden atacar ciutadans que consideren sospitosos de pertànyer a bandes antagonistes o de ser

informadors per a l'estat o per als seus rivals. De la mateixa manera, les autoritats estatals poden convertir en blancs ciutadans que consideren sospitosos de ser criminals o poden victimitzar-ne d'altres simplement per presentar resultats tangibles. Alguns ciutadans també poden trobar-se atrapats en el foc creuat entre criminals i les forces estatals quan utilitzen la força de manera més indiscriminada (per exemple es poden veure involucrats en tirotejos al carrer). Més important encara, els soldats o criminals de nivells inferiors que representen la major part de víctimes i autors de la violència criminal solen ser joves de comunitats marginades. Les seves morts, aparentment justificades, poden destruir el teixit social dels barris.

“ Si no avaluem com el narcotràfic afecta altres mercats il·legals i altres formes de violència, probablement estem perdent de vista una dinàmica important ”

Dimensions geogràfiques

Certs indrets són més idonis per a la producció, trànsit i distribució de drogues, i per tant, tenen més probabilitat de patir violència. Tanmateix, precisament perquè els mercats i fluxos de drogues no són sempre violents, una visió geogràfica analítica requereix centrar-se no només en les condicions físiques que poden fer que certs llocs siguin atractius per al narcotràfic, sinó també en les condicions socioeconòmiques i polítiques. Aquests factors determinen les variacions dins d'un país i entre diferents països, i poden explicar per què la violència tendeix a concentrar-se en uns quants indrets. Fins al 2017, per exemple, els quatre països més violents del món eren a Amèrica Llatina i amb una clara presència del narcotràfic: El Salvador amb 60,1 homicidis per 100.000 habitants; Jamaica (56); Veneçuela (51), i Hondures (43). Amb tot, alguns països amb importants fluxos de drogues van registrar taxes d'homicidi baixes, com Argentina (6,3) o l'Equador (5). Aquesta variació també s'aprecia a l'interior dels països. A Nicaragua, on les taxes d'homicidi són les més baixes del Triangle Nord (6,8), la regió autònoma del sud a la costa atlàntica pateix una taxa d'homicidi del 33.

És només el narcotràfic?

Els grups criminals s'involucren en múltiples mercats il·lícits, lícits i semiil·lícits. Molts destacats actors no-estats violents que es beneficien del narcotràfic també estan involucrats en el tràfic de persones, l'extorsió, el segrest, el robatori de petroli i la regulació de mercats agrícoles, entre moltes altres activitats. Els Zetas i la Família Michoacana, a Mèxic, són exemples famosos d'aquesta diversificació de mercat que fa borrosos els límits de la violència de les drogues. Per exemple, podem classificar com a relacionat amb la droga l'assassinat d'un individu que es nega a pagar una quota de protecció a una banda que també opera com a força armada d'una gran organització de traficants? O la matança de 72 migrants per parts dels Zetas? La resposta és negativa, però si no avaluem com el narcotràfic afecta a altres mercats il·legals i altres formes de violència, probablement estem perdent de vista una dinàmica important.

El nostre coneixement de la violència de les drogues ha crescut però continua sent limitat. Els esforços acadèmics i polítics per disseccionar aquest fenomen han de ser conscients que la presència simultània del narcotràfic i la violència no indiquen de manera inevitable que la violència de les drogues sigui la força motriu de la inseguretat. La investigació també requereix posar l'atenció a aquelles instàncies on el narcotràfic no és violent. L'etiqueta "relacionat amb la droga" pot ser enganyosa si es redueix només la violència de les drogues al fet de matar-se mútuament. I fer cas omís a com la droga afecta altres àmbits de la seguretat pública també ens pot fer passar per alt interconnexions clau entre diferents tipus de violència, grups i mercats. El repte, doncs, és combinar fonts d'informació, mètodes d'investigació i punts d'anàlisi per anar més enllà de les suposicions i entendre millor la violència criminal.

Fotografia : Militarització d'Herrera / Andrés Gómez Tarazona

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Els efectes nocius de les polítiques de seguretat antidroga a Mèxic

Olga Guzmán Vergara

Directora d'Incidència Nacional i Internacional de la Comissió Mexicana de Defensa i Promoció dels Drets Humans

L'estratègia de seguretat que va implementar Mèxic per combatre el cultiu, el tràfic i la possessió de drogues basada en el règim internacional de control i fiscalització de drogues de l'Organització de les Nacions Unides ha tingut efectes nocius en el gaudiment i exercici dels drets humans al país. L'evidència nacional i internacional mostra que aquestes polítiques han resultat desproporcionades i no han tingut efecte en l'eradicació de la producció, el comerç o l'ús problemàtic de les drogues. Al contrari, les conseqüències de les polítiques prohibicionistes han estat profundament nocives.

D'acord amb l'Enquesta Nacional d'Addiccions de 2011 i l'Enquesta Nacional de Consum de Drogues, Alcohol i Tabac de 2016 i 2017, publicades pel Govern mexicà sobre la prevalença de l'ús de drogues al país, no s'han observat increments significatius en la proporció de persones que consumeixen drogues. Per contra, hi ha hagut un increment exponencial i cada vegada més dramàtic en el nombre de morts i homicidis intencionals relacionats amb la política de seguretat de combat del narcotràfic.

No només hi ha cada vegada més organitzacions de drets humans de la societat civil que documentem la incidència de la tortura, les desaparicions forçades, les execucions i detencions arbitràries, i la restricció de llibertats fonamentals en el marc d'una política de seguretat de combat contra les drogues, sinó que diversos organismes internacionals han donat compte dels impactes en els drets humans d'aquesta política.

El fracàs de la política de drogues

A Mèxic, els resultats del règim internacional de control i fiscalització de drogues han estat devastadors. Des que el 2006 l'expresident Felipe Calderón va declarar una guerra frontal contra la delinqüència organitzada per tal de “salvar els nostres nens i joves de les urpes de les drogues i les addiccions”, els índexs de violència, inseguretat i corrupció han augmentat de manera alarmant.

D'acord amb l'informe de la Comissió Interamericana de Drets Humans (CIDH) *Situación de los derechos humanos en México*, publicat el 2 de març de 2016, “Mèxic passa per una greu crisi de violència i de seguretat des de fa diversos anys.”¹ Aquest informe destaca que durant el govern de Calderón i l'anomenada guerra contra el narcotràfic, “les greus situacions de violència van augmentar fins a assolir nivells alarmants, incloent la pèrdua de més de cent mil persones, milers de desaparicions i un context que ha provocat el desplaçament de milers de persones.”²

“ La corrupció i la impunitat en les estratègies de combat contra el crim organitzat han estat una constant a Mèxic ”

La política de seguretat utilitzada en el marc de la guerra contra el narcotràfic va consistir en el desplegament de forces armades per exercir tasques de seguretat pública sense cap tipus de control civil. Aquesta situació, com va documentar la Comissió Interamericana, “ha desencadenat encara més violència així com violacions greus dels drets humans en que s'observa una falta de rendició de comptes conforme als estàndards internacionals.”³

Igual que la CIDH, diversos mecanismes internacionals de drets humans han coincidit que la violència generada per la forta presència de forces militars a les regions del país amb més presència de crim organitzat ha ocasionat greus violacions dels drets humans. El Relator Especial de les Nacions Unides sobre execucions extrajudicials va documentar en la seva visita a Mèxic el 2013 que l'ingent desplegament de l'exèrcit per actuar contra els càrtels de la droga havia acabat amb nombroses execucions

extrajudicials en mans de les forces de seguretat, així com dels càrtels “sovint sense cap tipus de rendició de comptes.”⁴ El Relator va observar amb preocupació que es continuen produint incidents extremadament violents al país, en particular atemptats contra el dret a la vida, a un nivell intolerable.

Segons la informació proporcionada per les autoritats mexicanes al Relator Especial, durant l'anterior administració federal, de desembre de 2006 a novembre de 2012, es van cometre 102.696 homicidis intencionals. El Govern va reconèixer que no pas menys de 70.000 d'aquestes morts (gairebé el 70%) estaven relacionades amb el tràfic de drogues.⁵

D'altra banda, el Relator Especial sobre la situació de la tortura, després de la seva visita a Mèxic el 2014, va confirmar que des del desplegament d'efectius militars el 2006 en el marc de la guerra contra el narcotràfic, la Comissió Nacional de Drets Humans va registrar un augment de queixes per tortura i maltractaments; va informar d'un total de 2.020 queixes el 2011, comparades amb una mitjana de 320 en els sis anys anteriors al 2007.⁶

“ La violència generada per la forta presència de forces militars a les regions amb més presència de crim organitzat ha ocasionat greus violacions dels drets humans, com tortures i desaparicions forçades ”

Una altra de les greus violacions dels drets humans que han generat les diverses formes de violència que han tingut lloc a Mèxic els últims anys té a veure amb el desplaçament intern forçat. La violència generada per la fragmentació i pugna de territoris pel crim organitzat ha fet que milers de persones s'hagin vist forçades a desplaçar-se internament.

La corrupció i la impunitat en les estratègies de combat contra el crim organitzat han estat una constant a Mèxic. D'acord amb l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans,⁷ les enormes quantitats de diners que mobilitzen els grups del crim organitzat “estan cooptant i corrompent institucions claus”⁸ al país. Així mateix, malgrat que l'estratègia s'ha centrat en la detenció d'integrants del crim organitzat, no s'han fet prou esforços per desmantellar la xarxa de corrupció que involucra el crim organitzat i agents de l'Estat.

Falsos indicadors d'èxit

La política antidroga ha propiciat a més el desenvolupament de lleis i figures que es contraposen amb el procés adequat i les garanties judicials, la presumpció d'innocència, el dret a una defensa adequada, i el dret a que la sanció sigui conforme amb la gravetat del delictes. De manera preocupant, les autoritats mexicanes han utilitzat com a indicadors d'èxit de la seva política, les hectàrees de rosella i marihuana eradicades, els laboratoris de cocaïna destruïts, les persones detingudes, o la quantitat de drogues confiscades. Aquest tipus d'indicadors transmeten una sensació d'efectivitat, no obstant no s'indica si les tàctiques que s'han fet servir es tradueixen en avenços reals cap a la consecució de l'objectiu principal, que és la reducció de l'ús de drogues.

Per una banda, doncs, s'implementen estratègies de seguretat per reduir l'oferta i la demanda de drogues, sense comptar amb indicadors d'impacte en el consum; i per altra banda, aquestes estratègies fan que les accions encaminades al combat del narcotràfic resultin insostenibles a llarg termini ja que ignoren les fronteres nacionals i la capacitat operativa i diversificació del crim organitzat. És a dir, l'eradicació d'una plantació de rosella no n'impedeix la sembra en una altra part del país; la detenció d'un líder del crim organitzat no limita l'operació d'un càrtel, ni la fragmentació d'aquest n'impedeix l'aparició d'un altre; o la confiscació de drogues i identificació de rutes de distribució tampoc no limita l'aparició de noves rutes i formes de transport.

La regulació i no la guerra

Per poder emprendre un debat seriós per al disseny de noves polítiques públiques que regulin l'ús de les drogues, cal començar reconeixent el fracàs del model

prohibicionista i de les polítiques de seguretat encaminades al combat de la producció, distribució i ús de drogues que s'ha aplicat a Mèxic. Necessitem nous indicadors per avaluar l'èxit de les estratègies per reduir el consum de drogues. Les tones de drogues confiscades, el nombre de persones detingudes o les hectàrees de cultius eradicats no indiquen si es veu afectat el consum, ja que no hi ha registres metodològicament viables per calcular-ho amb certesa.

“ És urgent que l'Estat mexicà posi l'accent en reformes institucionals a llarg termini i no en mesures pal·liatives de populisme punitiu ”

Resulta necessària una reforma integral en matèria de política de drogues, començant amb la regulació del cultiu i el mercat de cànnabis i rosella, que inclogui un model de control governamental del mercat d'ambdues plantes. La regulació de la marihuana, com un primer pas per debilitar les polítiques nocives de combat contra les drogues, permetria la generació d'informació sobre la prevalença de consum d'aquesta droga. A més, la seva despenalització impactaria en la despressurització del sistema penitenciari.

Per poder desmantellar la xarxa de corrupció i impunitat del crim organitzat que ha generat tanta violència al país, resulta prioritari enfortir les institucions civils que lluiten contra el narcotràfic. L'ús de les forces militars en lloc de la policia debilita i distorsiona les funcions de tots dos estaments. Per això, la reforma i l'enfortiment de la justícia han d'anar de la mà d'un enfortiment de les corporacions policials, ja que per combatre el narcotràfic es necessita una força policial i un sistema judicial que funcionin.

La realitat de centenars i milers de víctimes de la guerra contra les drogues a Mèxic no pot continuar sent invisible. Per això, és urgent que l'Estat mexicà posi l'accent en reformes institucionals de llarg termini, i no en mesures pal·liatives que es fonamenten en el populisme punitiu.

1. Comissió Interamericana de Drets Humans (CIDH). *Situación de derechos humanos en México*. OEA/Ser.L/V/II.Doc.44/15, 31 desembre 2015, p. 31.
2. CIDH. *Situación de derechos humanos en México*, p.31.
3. CIDH. *Situación de derechos humanos en México*, p.11.
4. Informe del Relator Especial sobre les execucions extrajudicials, sumàries o arbitràries, Christof Heyns, A/HRC/26/36/Add.1, 28 d'abril de 2014, p. 5.
5. Informe del Relator Especial sobre les execucions extrajudicials, sumàries o arbitràries, p 5.
6. Informe del Relator Especial sobre la tortura y altres tractes o penes cruels, inhumanes o degradants, Juan E. Méndez, A/HRC/28/68/Add.3, 29 de desembre de 2014, p.6.
7. Declaració de l'Alt Comissionat de l'ONU per als Drets Humans Zeid Ra'ad Al Hussein, en motiu de la visita a Mèxic, 7 d'octubre de 2015, p.3.
8. Declaració de l'Alt Comissionat de l'ONU per als Drets Humans Zeid Ra'ad Al Hussein, p.3.

Fotografia : Segrestadors detinguts durant un enfrontament amb l'exèrcit i policia federal mexicana / Jesús Villaseca Pérez.

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Violència, corrupció i crim organitzat a Veneçuela

Anna Ayuso

Investigadora sènior del CIDOB

A la crisi política i econòmica que viu Veneçuela se li suma una emergència en termes de seguretat ciutadana. La violència sobre la població està creixent a tot Amèrica Llatina, però a Veneçuela és un gran flagell només comparable a l'anomenat Triangle Nord de Centreamèrica. Segons l'Observatori Veneçolà de Violència (OVV), el país va ocupar el 2017 la segona posició regional i mundial (després d'El Salvador) pel què fa la taxa d'homicidis: 89 per cada 100.000 habitants (132 a Caracas, la capital). Això va suposar un total de 26.616 morts a tot el territori nacional, encara que les xifres oficials van registrar un número menor, 21.752 homicidis (70,1 per 100.000). Segons l'OVV, les estadístiques oficials minimitzen el nombre de morts violentes ja que utilitzen la categoria d'homicidis només per als casos on hi ha l'obertura d'un expedient per assassinat. Les milers de morts violentes a causa d'un tret d'arma de foc sense causa determinada no es computen. És per això que les set universitats veneçolanes que actualment s'agrupen dins l'OVV realitzen les seves pròpies estadístiques basant-se en una xarxa d'observatoris regionals i observatoris de premsa que contrasten amb les xifres oficials.

Segons l'OVV, des de l'any 2000, s'han comès uns 250.000 homicidis a Veneçuela, la majoria dels quals amb armes de foc. En aquests anys també s'ha incrementat la violència domèstica agreujada per les situacions de privació de productes bàsics com l'alimentació. A més, el 2017 va augmentar la violència de l'Estat, tant en l'ús desproporcionat de la força per al càstig i control del delictes, com en l'ús il·legítim de la força per reprimir la protesta social. L'OVV assegura que, el 2017, cada setmana van

morir 106 persones per accions de funcionaris policials o militars, però la majoria no apareixen en les estadístiques oficials. L'opacitat en les xifres del govern es correlaciona amb una taxa d'impunitat del crim en general que arriba al 90%. Aquesta va més enllà de l'homicidi; segons Amnistia Internacional, el 98% dels casos de violacions de drets humans i el 92% dels delictes comuns també queden sense judici a Veneçuela. L'OVV també informa de l'increment de les morts per encàrrec amb, almenys, una mitjana de 6,4 per setmana. Així mateix, calcula que almenys un policia mor assassinat al dia. Tant víctimes com victimaris són majoritàriament homes joves entre 12 i 29 anys d'edat (el 60%), reclutats entre els sectors més vulnerables de la població afectada per la penúria econòmica i l'escassetat d'aliments.

“ Alts membres de la cúpula militar veneçolana estan acusats de formar part de l'estructura del crim organitzat i beneficiar-se del narcotràfic, el tràfic d'armes, el contraban de gasolina i fins i tot d'aliments ”

Els cossos policials no són capaços de donar resposta a aquesta situació d'emergència ja que molts professionals s'han passat al sector privat, el qual ofereix salaris més bons, i d'altres han emigrat. Molts dels nous membres que han ingressat als cossos policials responen més a consideracions clientelars que no pas a una preparació adequada i, donada la seva precarietat salarial, són molt vulnerables a ser cooptats per la delinqüència i acaben involucrats en la comissió dels delictes, fet que ha facilitat la progressiva penetració de les xarxes del crim organitzat. Aquesta implicació de membres dels cossos policials en el narcotràfic no és recent, passa des de fa dècades, però el que n'ha canviat és la intensitat.

La permeabilitat de la frontera entre Veneçuela i Colòmbia amb àmplies zones despoblades i mancades de controls, juntament amb la permissivitat donada a la presència dels grups armats guerrillers de les FARC i l'ELN per part d'Hugo Chávez van

ser la llavor d'un camp abonat perquè s'estengués el narcotràfic. Aquests grups armats van desenvolupar una xarxa d'anada i tornada, traficant amb cocaïna cap al nord i amb gasolina barata veneçolana cap al sud (un negoci tant o més nutritiu que el narcotràfic a Veneçuela).

Amb l'increment de la violència es va decidir convertir l'assumpte en un tema de seguretat nacional, la qual cosa va suposar la implicació de les forces armades en la lluita del crim transnacional. Inicialment va ser la Guàrdia Nacional la que es va implicar en la vigilància del crim organitzat, però va ser cooptada per la corrupció a canvi de permissivitat. Després, quan la presència del narcotràfic es va fer més evident i Veneçuela va ser pressionada internacionalment, Chávez va incorporar la resta de les forces armades (Exèrcit, Armada i Força Aèria). La seva presència es va anar incrementant, però al cap de poc temps també es van ampliar les seves connexions amb les xarxes criminals. Les forces de l'Exèrcit Bolivarià Veneçolà van establir relacions amb les xarxes establertes per les FARC i l'ELN fins al punt que s'acusa alts membres de la cúpula militar veneçolana de formar part de l'estructura del crim organitzat i beneficiar-se del narcotràfic, el tràfic d'armes, el contraban de gasolina i, fins i tot, d'aliments. Les investigacions fetes als Estats Units apunten que, d'acord amb les confessions de traficants extradits, hi ha una vinculació clara amb el tràfic il·lícit de part dels membres de la cúpula militar, als que es va anomenar el *Cartel de los Soles*, fent referència a les insígnies dels uniformes. El Departament d'Estat dels Estats Units, basant-se també en confessions de narcotraficants extradits, afirma que dues són les figures més destacades del règim veneçolà vinculades al negoci de les drogues: Diosdado Cabello, avui president de l'Assemblea Nacional Constituent, i Tareck el Aissami, vicepresident econòmic, un extrem que ambdós neguen. Tanmateix, tots dos han estat sancionats pels Estats Units, juntament amb altres alts càrrecs, se'ls han congelat els actius al país i se'ls ha prohibit l'entrada.

“ La ubicació de Veneçuela, la incapacitat de control per part de l'Estat i l'alt índex de

corrupció han convertit el país en un punt negre del tràfic il·lícit de drogues i armes ”

Fonts de la fundació InSigth Crime assenyalen que inicialment els narcos colombians pagaven els membres de les forces armades per passar la droga, però amb el temps la seva funció va augmentar i van passar a ser els que controlaven el tràfic a part del territori, fins i tot en competència amb altres xarxes organitzades transnacionals. El 2005 es va expulsar l'Administració per al Control de la Droga Americana (DEA, per les seves sigles en anglès) i això va suposar una escalada del negoci en territori veneçolà. La detenció de narcotraficants colombians i la seva extradició va servir per “nacionalitzar” el negoci que presumptament va passar a estar controlat pels mateixos generals encara que de forma dispersa. La ubicació de Veneçuela entre el màxim focus de producció i la via als dos grans mercats (Estats Units a través d'Amèrica Central i Europa a través del Carib), sumada a la incapacitat de control del monopoli de l'ús de la violència per part de l'Estat i a l'alt índex de corrupció emparada en la impunitat, han convertit Veneçuela en un punt negre del tràfic il·lícit de drogues i armes.

A les sobredimensionades forces armades veneçolanes (2.000 generals davant dels 900 als Estats Units) i les debilitades forces policials que operen a al país cal afegir altres grups que tenen accés a les armes. Primer Hugo Chávez i després el seu successor Nicolás Maduro van impulsar la mobilització d'una força de civils reservistes denominada Milícia Bolivariana que rep entrenament militar. Està formada per 400.000 integrants, però Maduro vol augmentar-la a un milió. Molts d'ells pertanyen també als *Colectivos*, agrupacions que tenen com a finalitat la defensa a ultrança de la revolució i responen, en principi, a les consignes del govern. Tanmateix, segons InSigth Crime, una part d'aquests s'han convertit en associacions criminals que es dediquen a l'extorsió i al narcotràfic. Segons l'Observatori Veneçolà del Crim Organitzat alguns d'ells (no la majoria) mantenen relacions amb les denominades megabandes, que són veritables organitzacions criminals que controlen de facto parts del territori i es relacionen amb les bandes paramilitars colombianes denominades Bacrim. Aquests grups tenen una impunitat gairebé absoluta davant les forces policials. La majoria es dediquen a l'extorsió, el robatori i el segrest, però també tenen relacions amb el tràfic il·lícit de

drogues, armes i altres delictes connexos, com el sicariat.

“ La crisi econòmica, la debilitat de les institucions, la corrupció i la proliferació de xarxes criminals han portat Veneçuela a una situació que alguns comparen amb un estat mafiós ”

A la falta de seguretat als carrers s'uneix la ineficiència d'un poder judicial polititzat i mancat de professionalitat. Segons InSigth Crime, el 75% dels jutges tenen càrrecs provisionals i no tenen les condicions per actuar amb diligència, encara que tinguessin la voluntat de fer-ho. El mateix passa amb el precari sistema de presons que segons l'Observatori Veneçolà de Presons (OVP) presenta un nivell d'amuntegament que supera el 190%. Moltes presons estan dominades per capitosts de bandes criminals denominats “Pranes” que extorsionen els altres reclusos davant de la inacció de les autoritats. Veneçuela té les presons més perilloses d'Amèrica Llatina.

La crisi econòmica, la falta d'oportunitats, la debilitat de les institucions, la proliferació de xarxes criminals de diferents tipus i la corrupció han portat Veneçuela a una situació que alguns comparen amb un estat mafiós per l'estructura de complicitats entre els governants i l'economia il·lícita. D'aquí la crisi migratòria que s'ha desencadenat, que està afectant els països veïns i que, segons l'Organització Internacional per a les Migracions (OIM), entre 2004 i 2017 va arribar a més d'un milió i mig de veneçolans. El procés de pau a Colòmbia que va derivar en l'abandonament de les armes de les FARC no ha tingut efectes en la millora de la situació a Veneçuela a on han arribat part dels dissidents que s'han integrat a la delinqüència. El creixent aïllament regional de Veneçuela i l'agreujament de la situació econòmica no auguren una millora a curt termini en el control de la criminalitat al país.

Fotografia : SOS Venezuela / byLorena

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

El rol sobredimensionat de les maras en el narcotràfic internacional

Roberto Valencia

Periodista

El primer tuit sobre la Mara Salvatrucha en el compte oficial de Donald Trump es va escriure el 20 d'abril de 2017, complerts tres mesos exactes des del seu jurament com a president del país més poderós del món. “Les febles polítiques d’immigració il·legal de l’administració d’Obama van permetre que bandes de la MS-13 es formessin en ciutats de tots els Estats Units. Les estem eliminant ràpidament!”. Amb aquestes paraules, Trump iniciava el que després va esdevenir una constant: utilitzar el fenomen de les maras (i una en particular, la Mara Salvatrucha o MS-13) per justificar el seu discurs i les seves polítiques antiimmigrants.

Però, què són les maras? Intentar resumir en un paràgraf un fenomen tan complex és una audàcia, gairebé una imprudència, en resum: les maras són grups juvenils molt violents originats a l'àrea de Los Angeles (Califòrnia), que van començar a guanyar adeptes a la regió centreamericana des d'inicis dels noranta, mitjançant la deportació massiva de membres actius de les dues bandes llatines que més interès van tenir en que els immigrants centreamericans engreixessin les seves files: la MS-13 i el Barri 18. Els primers *dieciocheros* i *emeeses* deportats no van trigar a fer créixer les seves respectives bandes en un entorn social de pobresa, desigualtat i violència, afegit a una debilitat institucional extrema i a una presència de l'Estat nul·la o insignificant. En menys d'un quart de segle, aquests grups integrats per joves i adolescents van passar de ser un problema de seguretat pública a convertir-se en un problema de seguretat nacional, sent El Salvador el país en el què més van créixer. És un fenomen fragmentat, molt territorial i ultraviolent, i que ha demostrat tenir gran capacitat d'adaptació a les

polítiques públiques amb les quals els diferents governs han provat de combatre'l, gairebé totes de tall estrictament repressiu. Avui, després de 30 anys d'evolució en funció de les condicions pròpies de les societats centreamericanes, la MS-13 que opera a San Salvador o a Tegucigalpa té molt poc a veure amb la seva homònima a Los Angeles. Referir-se a la Mara Salvatrucha o a la banda 18 com un tot, com una espècie de multinacional del crim, és un dels errors més recurrents entre acadèmics, periodistes i fins i tot per les autoritats encarregades de neutralitzar l'amenaça que suposen.

“ Referir-se a la Mara Salvatrucha o a Barrio 18 com un tot, com una espècie de multinacional del crim, és un dels errors més recurrents ”

Formo part des del seu naixement de la 'Sala Negra', un equip d'investigació que el diari digital *El Faro* (El Salvador) va posar en marxa el 2010 per tractar d'analitzar i comprendre les diferents expressions de violència en el Triangle Nord (El Salvador, Guatemala i Hondures), la regió que les Nacions Unides considera la més violenta del planeta. Per la seva agressiva presència en el dia a dia de milions de centreamericans, les maras han estat matèria primera habitual en les nostres investigacions, que s'han caracteritzat per reportatges molt intensos en les comunitats més afectades pel fenomen, i per un diàleg directe i sostingut amb víctimes i victimaris.

Des de les primeres aproximacions ens va sorgir el tema central d'aquest número de la revista *Per la Pau* violències relacionades amb el narcotràfic. Les maras eren –són–actors clau en la tràfic de cocaïna entre la regió andina i les fosses nasals dels *gringos*? Són una amenaça real pel país més poderós, com es deixa entreveure en la importància que la MS-13 ha adquirit en els discursos de Donald Trump?

Des de principi de segle, informes i investigacions aparentment seriosos –finançats majoritàriament per institucions nord-americanes, o directament amb fons federals– vinculen a la banda 18 i, sobretot, a la Mara Salvatrucha amb el tràfic internacional de

drogues, però aquestes afirmacions no encaixen amb les nostres investigacions sobre el terreny, que descriuen la majoria dels joves de les maras i les seves famílies amb preocupacions molt més mundanes, com el fet de garantir tres àpats al dia. Washington va acabar d'agitar la situació quan, a finals de l'any 2012, el Departament del Tresor va incloure la MS-13 a la seva llista negra de grups criminals transnacionals, així com d'organitzacions com Los Zetas, la Yakuza o la Camorra. La Mara Salvatrucha de Guatemala, la d'Hondures, la d'El Salvador i la que opera en territori mexicà –al sud, sobretot– no són el mateix després d'aquelles tres dècades d'evolució en paral·lel. Fins i tot dins d'El Salvador, el cas que millor coneixem, donar el mateix rol a totes les *clicas* (la unitat bàsica de funcionament de la banda) i *programes* (el conjunt de *clicas* que operen sota un mateix comandament) de la MS-13, és absurd. Ni en un país tan petit, de poc més de 20.000 quilòmetres quadrats, la generalització sense grans matisos és bona consellera.

“ Les maras mouen i consumeixen droga, això és un fet irrefutable, però el seu rol principal a la cadena de distribució és a petita escala en quilograms, no en tones ”

A la 'Sala Negra' ens vam proposar respondre d'una vegada per totes la pregunta sobre com d'important era el paper de la MS-13 en el narcotràfic internacional. En col·laboració amb *The New York Times*, es va fer una investigació que es va prolongar durant més de mig any, i que va culminar en un reportatge publicat simultàniament per ambdós mitjans, el novembre de 2016, la versió del qual en castellà es va titular *La mafia de pobres que desangra El Salvador*. La nota és extensa, sòlida i diligent, i us convidem a llegir-la completa. Però extrec un paràgraf que il·lustra perfectament el tema d'aquesta columna: “Encara que les bandes d'El Salvador sí que venen drogues, són simples venedores de carrer. De 2011 a 2015, la Policia Nacional Civil els va confiscar un total de 13,9 quilograms de cocaïna, menys de l'1% del total confiscat. Tres quartes parts dels membres de les bandes processats per narcotràfic en els últims anys van ser acusats

dels delictes de possessió i tinença de drogues. És a dir, per posseir menys de dos grams”.

Des d'aquesta publicació han passat dos anys, però no tenim proves que hi hagi hagut canvis substancials, ni molt menys la certesa que la MS-13 o la 18 s'hagin convertit en agents de pes en el tràfic internacional de droga o que, com a bandes, mantinguin una relació d'iguals o de dependència amb qualsevol dels cartels mexicans que subministren el mercat nord-americà.

Les maras mouen i consumeixen droga, això és un fet irrefutable, però el seu rol principal a la cadena de distribució és el tràfic a petita escala emparades en l'agressiu control territorial que mantenen en els barris i colònies que dominen. És probable que alguna *clica* o algun *programa* en particular hagi fet el salt i estigui movent quantitats més significatives de droga, però mesurades sempre en quilograms i no en tones.

En relació als informes i investigacions que afirmen que les maras centreamericanes tenen un rol determinant en el narcotràfic mundial, no puc fer altra cosa que qüestionar que els seus mètodes d'investigació superficials, esbiaixats o apriorístics, o fins i tot els seus interessos o dels seus finançadors per fer aquest tipus d'afirmacions.

“ La relació entre les maras i el narcotràfic internacional és embrionària ”

Que a mitjà o llarg termini es camini cap a un major involucrament dels membres de les maras en el narcotràfic internacional no és un fet que s'hagi de descartar; al contrari. Per probable i fins i tot lògic, convé tenir en ment la idea que, en especial la Mara Salvatrucha (la més organitzada i jerarquitzada, dins de l'atomització i autonomia operativa de les *clicas* pròpia d'aquest fenomen), o un grup selecte dels seus membres, acabi convertida en un actor molt més articulat i capaç de moure tones de drogues a través de les múltiples fronteres de la regió centreamericana. Pot ser que fins i tot s'hagi començat a caminar cap aquesta direcció ja a Hondures o Guatemala, on les maras tenen una competència més dura amb el narco en l'àmbit de la presència

territorial.

En aquest costat de l'Atlàntic s'escolta amb freqüència l'expressió *Asustar con el petate del muerto*. La fem servir quan algú o alguna cosa vol provocar angouxa sense que una causa que ho justifiqui. No estic en condicions d'explicar qui o per què fa anys que ens espanta amb el *petate del muerto* en aquest tema concret de la relació entre les maras i el narcotràfic internacional, però sí que puc afirmar que aquesta relació és, en tot cas, embrionària. Les maras són un fenomen que afecta de forma brutal el dia a dia de milions de centreamericans, els membres de les quals generen diàriament morts, desplaçaments forçats i ruïna. Convé que el diagnòstic sigui el més acurat possible si de veritat es vol solucionar aquest problema.

Roberto Valencia acaba de publicar *Carta desde Zacatraz* (Libros del KO, Madrid, 2018) sobre el fenomen de les maras.

Fotografia : Tatuatge membre de les "Maras".

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Pau i drogues a Colòmbia

Araceli Manjón-Cabeza Olmeda

Directora de la Càtedra Extraordinària “Drogues Segle XXI” de la Universitat Complutense de Madrid

Han passat dos anys des que, el 2 d'octubre de 2016, es va celebrar a Colòmbia el referèndum sobre els Acords de Pau firmats entre el Govern i les FARC; va guanyar el “No”, es va entrar així en una zona gris d'incertesa i va quedar palès que la societat colombiana estava dividida per la meitat. El cert és que, després d'incloure's algunes modificacions en el text dels Acords, es va aconseguir la seva aprovació i aplicació amb moltes dificultats sense encara saber, a dia d'avui, quina serà l'actuació del nou president Iván Duque. Recordem que Duque s'ha mostrat contrari al repartiment de terres que dissenyen els Acords de Pau i a les seves dues idees centrals: devolució als desplaçats de les terres arrabassades durant el conflicte i creació d'un fons de terres. D'altra banda, Duque és favorable a mantenir una política antidroga dura, sense que pugui descartar-se la tornada la fumigació amb glifossat per erradicar els cultius il·lícits de coca, la qual cosa equivaldria, entre altres, al retorn a l'acció antidroga submissa a la voluntat dels Estats Units. A més, la violència no ha desaparegut a Colòmbia i continuen sent assassinats activistes de drets humans i líders rurals.

Les terres i les drogues són cabdals per a la construcció de la pau i, a més, estan íntimament relacionades. El text dels Acords de Pau prioritza la substitució voluntària de cultius sostenibles, la presència institucional en zones conflictives i el desenvolupament humà integral, amb actuacions especialment en les bosses de pobresa i foment de la protecció dels drets humans; d'altra banda, els Acords contempnen la rebaixa de penes en matèria de trànsit i cultiu. Aquest enfocament de la política de drogues ja va ser anunciat pel president Santos a Nacions Unides l'abril de 2016; va ser un discurs potent en el qual va indicar que Colòmbia era propietària del seu

destí i responsable de prendre les seves decisions, separant-se del multilateralisme inútil, absurd i contraproduent que durant mig segle han imposat els EUA i Nacions Unides; com ja s'ha indicat, aquesta opció per una nova política de drogues no és la que preconitza l'actual president.

“ Terres i drogues són cabdals per a la construcció de la pau i estan íntimament relacionades ”

Ja abans de ser escollit, Duque va afirmar que els Acords de Pau generaven impunitat i debilitaven l'Estat de Dret; aquesta visió és fruit de no ser capaç d'entendre que en determinades situacions de postconflicte només és possible assolir la pau aplicant mecanismes de justícia transicional i reparació dels danys. Una cosa és la justícia ordinària que s'aplica estant vigent el conflicte, és a dir, penes molt greus que busquen la justícia absoluta i retributiva, però que no resolen la guerra i, una altra cosa molt diferent és la justícia transicional: es tracta del conjunt de mesures que permeten a societats trencades per la guerra, la desintegració nacional o la dictadura, transitar cap a la pau, la reconciliació o la democràcia. La reserva d'escons per als exmembres de les FARC, les penes mínimes o l'amnistia són el preu que ha de pagar-se per aconseguir la pau, aflorar la veritat, aconseguir la reparació i garantir la no repetició. Si s'hagués volgut aplicar la justícia ordinària, sobrarien els Acords, però la pau resultaria inassolible.

“ Insistir en les receptes prohibicionistes més rànries no resoldrà el problema. La guerra contra les drogues ha estat un fracàs i ha generat violència, inestabilitat, danys a la salut i al medi

ambient, violacions dels drets humans i corrupció ”

En realitat, el conflicte colombià inclou diversos conflictes; la violència política, el narcotràfic, la guerrilla i els paramilitars. Aquesta confluència d'actors –i, en ocasions, la vinculació entre ells– impedeix qualsevol solució que no es basi en acords, en els quals es cedeixi per possibilitar la vida política, es doni sortida als que van exercir la violència i s'actui decididament per compensar les víctimes de tants anys de conflicte. Els Acords de Pau són un edifici en el qual els diferents capítols són inseparables, és un tot o res; d'allà la frase que es repetia abans de la firma: “No hi ha res acordat fins que tot estigui acordat”. Els sis punts del text –reforma rural, participació política, fidel conflicte, drogues il·lícites, víctimes i verificació– no poden aïllar-se i cap no és prescindible, sinó que són tots necessaris per aconseguir l'objectiu final, és a dir, el final definitiu del conflicte i assolir la pau estable i duradora, amb garantia de no repetició. S'estableix especial vinculació entre els punts 1 –reforma rural– i 4 –solució al problema de les drogues il·lícites– fet que és lògic si es té en compte que el problema de la desposseïció de terres no és aliè als cultius il·lícits i a la seva persecució; cal tenir en compte que els esmentats cultius han provocat desplaçaments forçosos, igual que la fumigació aèria, que també és responsable de la desforestació d'algunes zones de cultiu. D'altra banda, és sabut que per a importants nuclis de camperols el cultiu de coca ha estat una opció de supervivència. Aquesta dada és molt rellevant ja que després de la suspensió de la fumigació aèria, els cultius de coca han crescut considerablement, cosa que els EUA consideren inacceptable; la qüestió serà afrontada pel nou Govern amb la represa de la fumigació aèria, no amb avions, sinó amb drons.

Caldrà esperar per saber si aquest retorn a les antigues polítiques antidroga anul·larà les mesures proposades pels Acords de Pau. De moment, el que sí que es pot afirmar és que insistir en les receptes prohibicionistes més rànries no resoldrà el problema, perquè ja sabem que la guerra contra les drogues ha estat un fracàs i ha generat violència, inestabilitat, danys a la salut i al medi ambient, violació de drets humans i corrupció. La idea que erradicant els cultius s'acaba amb el problema és falsa, perquè les actuacions sobre l'oferta, amb oblit conscient de la demanda, no han donat resultat;

això ja està constatat.

“ Si no hi ha sortida pels petits productors, si no recuperen les seves terres, si aquestes no es netegen de mines i no hi ha cultius alternatius, no s’aconseguirà trencar la cadena per la baula de la producció, imprescindible per a l’actuació del narcotràfic ”

En els Acords s’afirma que el Programa de Substitució de Cultius, que es basa en la substitució voluntària, és “un component de la Reforma Rural Integral”; realment és així i això podria estar en perill amb el retorn a mesures exclusivament repressives de prohibició. A més, el programa de substitució aniria precedit del desminatge dels territoris encara tacats de mines antipersones i munició activa. El programa contempla que en els casos de camperols que voluntàriament renunciïn als cultius de coca, no hi haurà persecució penal per les seves accions anteriors, la qual cosa resulta imprescindible perquè s’apropin als plans de substitució. Les solucions que es proposen busquen, a més, la protecció del medi ambient, una víctima més del narcotràfic i de la guerra sostinguda contra aquest. Tot això podria estar en risc si surt del full de ruta marcat pels Acords o si es prescindeix d’algun dels seus components. D’altra banda, tornar a sotmetre’s als desitjos dels EUA implicarà que Colòmbia es torni a percebre com un “territori problema” que requereix intervenció estrangera, quan del que es tracta és que s’actui com a “nació solució” a partir de les necessitats del país i no de les pretensions dels EUA.

Si no hi ha sortida pels petits productors de supervivència, si no recuperen o accedeixen a les seves terres, si aquestes no es netegen de mines i si no hi ha cultius alternatius, no s’aconseguirà trencar la cadena per la baula de la producció, imprescindible per a l’actuació del narcotràfic. És a dir, el retorn a les mesures tradicionals posa en risc la reforma rural i la pau. És cert que Colòmbia està

profundament dividida –el referèndum en va ser una bona prova- i que els Acords no satisfan a tothom – en alguns sectors hi ha un rebuig frontal; però també és cert que el manteniment de l'escenari anterior als Acords és inassumible. Els Acords no han de jutjar-se de forma simplista com a bons o dolents, sinó que han de ser vistos en el context que ha patit Colòmbia durant massa anys. Aquests Acords, tot i les seves possibles insuficiències i errors, són els únics que s'han assolit. Per això la qüestió és mantenir-se en la guerra i les seves múltiples violències o acceptar que els Acords són, a dia d'avui, l'única alternativa.

Fotografia: Policia Nacional Colombiana a Tumaco, plantació de Coca / Policía Nacional de los colombianos

© Generalitat de Catalunya

RECOMANEM

Materials i recursos d'interès recomanats per l'ICIP

Llibres

Bibliografia sobre violències relacionades amb les drogues

La Biblioteca de l'ICIP disposa d'una gran varietat de títols que aborden la violència relacionada amb les drogues, ja sigui amb el crim organitzat o amb les polítiques punitives contra les drogues. En [aquest enllaç](#) en trobareu una selecció.

La Biblioteca, situada al carrer Tapineria 10, 1ra planta, de Barcelona, és un centre especialitzat en temes de cultura de pau, seguretat i conflictes. El fons de la biblioteca abasta els següents àmbits temàtics: Pau i Noviolència, conflictes armats, transformació i resolució de conflictes, dret i legislació internacional, ciència política, relacions internacionals, seguretat, desarmament, terrorisme, cooperació pel desenvolupament, moviments socials i polítiques mediambientals.

Informe

Taking a stock: a decade of drug policy

L'informe *Taking stock: a decade of drug policy. A civil society shadow report* publicat pel Consorci Internacional sobre Polítiques de Drogues (IDPC) avalua les repercussions de les polítiques de drogues aplicades a tot el món durant els últims 10 anys, a partir de dades de les Nacions Unides.

L'objectiu d'aquest informe és contribuir de manera constructiva als debats de gran nivell sobre les polítiques mundials en matèria de drogues per a la propera dècada. En primer lloc, l'informe destaca la necessitat urgent de dur a terme investigacions més detallades i periòdiques sobre les conseqüències de les polítiques de drogues a escala

local, nacional, regional i internacional. En segon lloc, l'informe qüestiona les fonts d'informació utilitzades actualment per elaborar els informes presentats pels governs. Per dibuixar un panorama més complet i equilibrat de la situació, l'informe assenyala que és imprescindible incorporar els estudis acadèmics i de la societat civil. En tercer lloc, el document aborda la manca d'avenços aconseguits cap a l'assoliment dels objectius d'un món sense drogues.

L'informe conclou que els objectius establerts en el pla d'acció i la declaració política de l'any 2009 no s'han aconseguit i, en alguns casos, les polítiques que s'han adoptat són contradictòries. L'informe també ofereix algunes recomanacions per seguir debatent quins objectius i sistemes de mesurament es podrien estudiar per l'estratègia mundial de drogues a partir de 2019.

Llibre

***The Politics of Drug Violence*, d'Angélica Durán- Martínez**

The Politics of Drug Violence. Criminals, Cops and Politicians in Colombia and Mexico (Oxford University Press, 2018) va més enllà de les reflexions habituals que es donen per explicar la violència relacionada amb el narcotràfic. Argumenta que la violència de les drogues és el resultat d'interaccions complexes entre estats i actors criminals, i estableix que la cohesió de l'aparell de seguretat estatal juntament amb el nivell de competència existent en el mercat il·legal de drogues són factors determinants en l'ús de la violència per part dels narcotraficants.

L'autora subratlla que en l'estudi d'aquest fenomen no s'ha de posar només el focus en la freqüència de la violència, sinó també en la seva visibilitat. La seva tesi es basa en una anàlisi empírica de cinc ciutats que han estat seu de les principals organitzacions de tràfic de drogues de les últimes quatre dècades: Cali i Medellín, a Colòmbia, i Ciudad Juárez, Culiacán i Tijuana, a Mèxic.

Web

UNODC, Oficina de Naciones Unidas contra la Droga i el Delicte

L'Oficina de Nacions Unides contra la Droga i el Delicte ([UNODC](#)) és l'agència de l'ONU que lidera a nivell global la lluita contra les drogues il·lícites, el crim organitzat i el

terrorisme. L'objectiu principal de l'UNODC és contribuir, juntament amb els estats, a afrontar les amenaces que posen en perill la governabilitat i l'estabilitat social i que atempten contra les condicions bàsiques necessàries per avançar en el desenvolupament humà dels nostres pobles. L'UNODC duu a terme tres funcions principals: recerca, pressió als governs perquè adoptin lleis i tractats contra el crim i les drogues, i assistència tècnica a aquests governs per tal de posar en pràctica les polítiques de control de drogues.

Entre els seus èxits hi ha les resolucions que van donar origen a la Convenció de les Nacions Unides contra la Delinqüència Organitzada Transnacional i els seus protocols, destinats a combatre el tràfic de persones i el tràfic il·lícit d'armes a nivell internacional.

L'UNODC publica anualment l'Informe Mundial Sobre les Drogues. L'informe de 2018 (vegeu-ne un [resum executiu](#)) il·lustra la magnitud i complexitat dels mercats mundials de drogues i constata que les morts relacionades amb les drogues van en augment.

Web

Comissió Global sobre Polítiques de Drogues

Al gener de 2011, un grup de personalitats va establir La [Comissió Global sobre Polítiques de Drogues](#) amb l'objectiu de defensar polítiques de drogues basades en l'evidència científica, els drets humans, la salut pública i la seguretat. Està formada per excaps d'Estat o de Govern així com altres líders experimentats i coneguts dels àmbits polític, econòmic i cultural van formar-hi part.

La Comissió produeix [informes tècnics i polítics](#) sobre drets humans, salut i desenvolupament. Els informes polítics es centren en la reforma de la política de drogues en general i proporcionen recomanacions a diferents països en àrees com la despenalització; salut i seguretat; alternatives a l'empresonament per a persones de baix nivell implicades en la producció, el transport o la venda de medicaments; mesures més intel·ligents contra organitzacions violentes i innovacions polítiques com ara mercats regulats i legals. Els informes tècnics han inclòs la intersecció entre la guerra contra les drogues i el VIH/SIDA; control de drogues, salut pública i hepatitis C; i

la manca d'accés a medicaments controlats. Aquests informes pretenen ajudar els governs, les organitzacions internacionals, regionals i locals, i els periodistes a comprendre millor el sistema de control de drogues i motivar formes humanes i efectives de reduir els danys causats per la prohibició de les drogues.

En el primer informe anual, publicat el 2011, la Comissió va trencar el tabú sobre les conseqüències negatives de l'anomenada "guerra contra les drogues" i va apostar per un canvi de paradigma que donés prioritat a la salut i la seguretat. Informes posteriors s'ha centrat, per exemple, en com l'enfocament punitiu de les drogues i la criminalització de les persones que en consumeixen no ajuden a aturar la divulgació del VIH/SIDA i l'hepatitis C.

L'informe de 2018 (disponible també en castellà) examina detalladament com els governs poden prendre el control dels mercats de drogues il·legals a través d'una regulació responsable, i debilitar així les organitzacions criminals.

Web

Organitzacions que treballen sobre polítiques de drogues

Les organitzacions i centres d'estudi que treballen sobre qüestions relacionades amb les polítiques de drogues són cada vegada més nombroses. Per tenir una idea del treball que estan realitzant n'hi ha prou amb fer un cop d'ull al nombre d'entitats que participen a l'International Drug Policy Consortium, una xarxa mundial creada l'any 2007 per a la promoció d'un debat obert i objectiu sobre les polítiques de drogues. Avui en dia agrupa 187 membres i continua creixent progressivament.

En aquesta secció destaquem algunes de les principals organitzacions que es dediquen a aquesta temàtica, sense desmerèixer la qualitat i quantitat de feina que realitzen moltes altres institucions.

La fundació Open Society treballa en la construcció de societats tolerants i governs responsables i oberts a la participació ciutadana, enfortint l'Estat de dret: respectant els drets humans, les minories, i la diversitat d'opinió promovent governs escollits democràticament; i societats civils que ajudin a mantenir la legitimitat d'aquests governs arreu del món. Des de 2008 duu a terme el programa de política mundial de

drogues i treballa amb polítics i grups de base que propugnen acabar amb les injustícies de la guerra contra les drogues, a través de la recerca, el diàleg, el compromís i l'acció. L'organització compta amb oficines i fundacions nacionals i regionals ubicades arreu del món.

L'Institut Igarapé té seu a Rio de Janeiro, amb personal repartit per Brasil, Colòmbia i Mèxic. Fundada el 2011, compta amb el suport d'organismes bilaterals, fundacions, organitzacions internacionals i donants privats de tot el món. Treballa com a *think tank* independent dedicat a polítiques i accions basades en l'evidència sobre desafiaments complexos de seguretat, justícia i desenvolupament a Brasil, Amèrica Llatina i Àfrica. L'institut coordina diverses xarxes i iniciatives destinades a reformar la política de drogues i a introduir solucions més efectives orientades a la salut, els drets humans i el desenvolupament. Serveix com a Oficina Llatinoamericana per a la Comissió Global sobre Polítiques de Drogues.

Transnational Institute (TNI) és una ONG de caràcter consultiu, registrada com a fundació sense ànim de lucre, amb seu als Països Baixos. Treballa per enfortir els moviments socials internacionals amb estudis rigorosos, informació fidel, anàlisis i propostes constructives que permetin impulsar un canvi progressista i democràtic de polítiques i solucions comunes a problemes globals. L'institut actua com un nexa entre moviments socials, acadèmics compromesos i responsables de polítiques. El seu programa "Drogues i Democràcia" analitza les polítiques de drogues i examina les causes de la producció i el consum de drogues, i les repercussions de les actuals polítiques antidroga sobre el desenvolupament i la democràcia.

L'International Centre on Human Rights and Drug Policy, amb seu a Amsterdam, es dedica principalment a l'estudi dels drets humans i les polítiques de drogues amb l'objectiu de promoure i divulgar beques i investigacions jurídiques internacionals sobre aquesta temàtica que destaquin les obligacions dels governs i organitzacions internacionals de respectar, protegir i complir els drets humans en el context de la política de drogues. Durant l'últim any el centre ha analitzat els mecanismes de drets humans de les Nacions Unides sobre polítiques de drogues per avaluar els estàndards vigents i per identificar els buits normatius que requereixen un major desenvolupament.

The Washington Office on Latin America (WOLA) és una organització amb seu a Washington D.C dedicada a la investigació i promoció dels drets humans a Amèrica. La seva missió es aconseguir un continent en el qual les polítiques públiques protegeixin els drets humans i reconeguin la dignitat humana, i on la justícia prevalgui sobre la violència. Compta amb un programa específic sobre polítiques de drogues a través del qual l'organització treballa en qüestions com el debat sobre la reforma de les polítiques de drogues a Amèrica; dones empresonades per delictes relacionats amb drogues; la regulació del cànnabis; i la relació entre el cultiu de coca i el desenvolupament als Andes.

© Generalitat de Catalunya

TRIBUNA

Els paisatges sonors de la recuperació social a Colòmbia

Angela J. Lederach

Doctoranda del departament d'Antropologia, Kroc Institute for International Peace Studies

El 15 de març de 2016, més de tres-cents constructors de pau dels moviments de base es van reunir a la plaça pública d'El Carmen de Bolívar, a Colòmbia. Com a representants democràticament elegits de moviments afrodescendents, indígenes, feministes, LGBTQ i juvenils, aquests líders socials es van asseure amb autoritats estatals, actors del sector privat i representants d'ONG locals per "firmar la pau" als Montes de María, un dels territoris més afectats pel conflicte armat intern a Colòmbia. Aquesta acció política simbòlica va ser organitzada per una coalició amb una àmplia base, l'Espacio Regional de Construcción de Paz de los Montes de María. En vista de les notícies segons les quals les negociacions formals de pau entre el govern de Colòmbia i les FARC s'estaven estancant a l'Havana, a Cuba, la "firma de la pau" simbòlica a los Montes de María va generar una gran atenció nacional i internacional i va rebre suports per a les fràgils negociacions de pau.

La "firma de la pau" va tenir un doble missatge: primer, l'acció va demostrar que una ciutadania organitzada i activa té el poder i la capacitat de firmar un compromís per construir una pau duradora i estable a Colòmbia, amb o sense el procés oficial avalat per l'estat. En reunir-se en una plaça pública, prèviament marcada i simbòlicament representada com a lloc de guerra, els membres de l'Espacio Regional van reivindicar el seu territori, no com a lloc de violència, sinó com a lloc de pau. Segon, l'acció política simbòlica va servir per recordar als negociadors de l'Havana que els esforços dels moviments de base per a la construcció de la pau són centrals en la legitimació i la

implementació d'acords nacionals. Mentre anaven desfilant, un per un, firmant amb el seu nom en un cartell, penjat a la plaça –Firmem la pau als Montes de María-, van reivindicar la seva titularitat sobre els acords de pau, van donar visibilitat a la seva presència i al seu treball en favor de la pau, dins d'un context habitualment dominat per imatges d'importants negociadors, asseguts en una taula, i van reclamar la seva participació activa en el procés.

Uns mesos més tard, les FARC i el govern colombià van firmar els acords de pau, que van marcar el final polític d'una guerra que havia durat més de mig segle. No obstant això, malgrat l'èxit “històric”, els ciutadans colombians van rebutjar els acords per un ajustadíssim marge a través d'un referèndum popular el 2 d'octubre. En el període que va seguir al plebiscit, l'Espacio Regional va tornar a organitzar una campanya mediàtica per fer circular imatges de la seva pròpia firma de la pau del 15 de març. Malgrat la incertesa política, van reiterar i van continuar compromesos amb la construcció de la pau “des de i per al territori”. Com les mobilitzacions massives es van produir per tot el territori colombià, les imatges i declaracions de Montes María van circular per tot el país, i van afegir pressió política sobre l'oposició per donar suport als acords de pau negociats. Un mes més tard, el Congrés va firmar i va ratificar l'acord revisat i final.

“ El discurs del “postconflicte” traeix les maneres en què es construeix la pau enmig de la guerra i els efectes de la violència que s'estenen en el període de postguerra ”

Quins factors i condicions permeten a les coalicions de construcció de pau, com l'Espacio Regional, conrear la capacitat de respondre de manera constructiva amb accions metòdiques davant de contratemps, lluites, reptes imprevistos i fins i tot perills de mort? La resposta a aquesta pregunta requereix un horitzó temporal molt més ampli que un que se centri en un fet únic espectacular com la firma d'un acord de pau. Efectivament, el treball de l'Espacio Regional als Montes de María va començar molt abans de les declaracions de la “nova era postconflicte”. Durant les últimes dècades,

membres de l'Espacio Regional havien dedicat les seves vides a la tasca diària de la construcció de pau, treballant per crear espais de recuperació, fins i tot *enmig de la guerra*. El discurs del “postconflicte” traeix tant les maneres en què es construeix la pau *enmig de la guerra*, com els efectes de la violència que s'estenen en el període de la postguerra. Un fet molt alarmant és que, a Colòmbia, més de 400 líders socials han estat assassinats des de la firma dels acords de pau. El llenguatge temporal i direccional del “postconflicte” suggereix de manera errònia que els conflictes tenen lloc en un marc lineal, i que la reconciliació segueix etapes progressives i seqüencials, una vegada que es declara “acabat” el conflicte.

Tanmateix, l'Espacio Regional ens proporciona una comprensió alternativa de la recuperació –no com una línia seqüencial, sinó com un cercle–. Durant els últims anys, membres d'aquesta iniciativa s'han reunit cada mes per establir un diàleg obert. Aquests diàlegs circulars mensuals han ajudat a aprofundir i a ampliar processos de construcció de relacions en un marc de profunda desconfiança causada per mig segle de guerra. La missió global de l'Espacio Regional és fomentar “diàlegs improbables entre diferents i retrobaments entre iguals en discordança”.

“ La recuperació no sorgeix d'un fet únic, sinó a través d'un procés dinàmic, indeterminat i continu de construcció de la pau ”

La coalició treballa de manera simultània per reforçar les aliances i la capacitat d'acció col·lectiva de moviments de base en favor de la pau, igual que per reconstruir la confiança per sobre de les línies d'enemistat. Membres de l'Espacio Regional advoquen pel canvi a través de compromisos directes i continus amb actors “improbables” que tenen una gran influència en la regió, entre ells l'estat, el sector privat, corporacions multinacionals i ONG, molts d'ells responsables del dany causat i de la violència que ha patit la regió. Amb un compromís de proximitat i permanència, l'Espacio Regional ha creat un espai on actors “improbables” es reuneixen per sobre de les diferències. Els diàlegs mensuals alteren les relacions desiguals de poder, construïdes a través de la

falsa distinció entre “experts” i “destinataris”, a través de la construcció d’una agenda col·lectiva, creada per consens entre els moviments de base. Treballant d’aquesta manera, l’Espacio Regional ha construït una plataforma capaç de *respondre* de manera creativa a – més que no pas *reaccionar en contra de*  reptes inesperats, com són unes negociacions de pau estancades, el rebuig popular dels acords de pau, els impactants assassinats de líders socials a Colòmbia i les administracions presidencials canviants. La recuperació, aquí, no sorgeix d’un fet únic, sinó a través d’un procés dinàmic, indeterminat i continu de construcció de la pau.

Els diàlegs mensuals permeten a l’Espacio Regional resistir als “corrents de la conjuntura” i mantenir el rumb en el seu compromís amb la construcció de pau, sensible a les prioritats compartides de les seves comunitats. Els diàlegs proporcionen un espai obert de confiança on la gent pot expressar les seves queixes i la seva sensació de profunda pèrdua, i al mateix temps imaginar, anomenar i construir activament els futurs que desitgen. Aquest horitzó temporal multigeneracional capacita els membres de l’Espacio Regional per contactar tant amb el passat com amb el futur, unint la memòria amb la imaginació. La sanació col·lectiva respon més a una teoria auditiva que seqüencial.

“ Hem de trobar maneres per recentrar les experiències viscudes per les comunitats locals i treballar per construir contenidors segurs, capaços de mantenir unides una multitud de veus, per sobre de les diferències ”

La metàfora del bol cantaire tibetà capta el procés de sanació social de l’Espacio Regional. Fet d’un recipient de paret fina de llautó, el bol tibetà té una llarga història que es remunta fonamentalment fins a la meditació budista i les pràctiques de curació. Quan les baquetes, amb les seves puntes recobertes de feltre, recorren el cercle de la vora, produeixen vibracions. El bol crea un recipient per contenir aquestes vibracions,

permet que aquestes interactuïn i generin friccions que, finalment, donen lloc a sons. Perquè les vibracions interactuïn i produeixin un so, han de mantenir la seva proximitat. El so es produeix gràcies a moviments multidireccionals, circulars i reiteratius. Igual que el bol tibetà, l'Espacio Regional participa en un procés permanent de diàlegs circulars reiteratius i continus. A la repetició de les reunions mensuals no li falta rumb, sinó que és part d'un procés metòdic, multidireccional, que busca *aprofundir* i *ampliar* les condicions necessàries per al canvi i la recuperació. A mesura que diferents veus –experiències viscudes, queixes, preocupacions, propostes i esperances– circulen i interactuen, també ressonen cap a un marc més ample, tancant l'abisme entre processos a nivell de comunitats i un canvi social més ampli. El so s'expandeix, s'allunya, toca i envolta l'espai que té al seu abast. El so no sorgeix d'una única vibració, sinó de múltiples i diverses vibracions que interactuen, produint friccions generatives. És important recordar que el so no es pot sostenir a través d'un esdeveniment únic, sinó que requereix atenció i cura contínua. Una comprensió oral de la recuperació com a procés multidireccional, permanent, indeterminat i continu vincula la recuperació individual amb la reconciliació col·lectiva. La sanació social no sorgeix de projectes de curt termini, jeràrquics i delimitats amb dates de caducitat, sinó que requereix un compromís amb processos permanents de relacions i construcció de confiança, que permeten a les comunitats d'estar alertes i sensibles a la violència de la vida diària.

Comacadèmics i professionals de la pau, els reptes urgents a què s'enfronta el nostre món exigeixen que descentrem els enfocaments delimitats i de curt termini cap a la pau, que centren tota la seva atenció en fets únics i espectaculars. En canvi, hem de trobar maneres per recentrar les experiències viscudes per les comunitats locals, i treballar per construir contenidors segurs, capaços de mantenir unides una multitud de veus, per sobre de les diferències. La sanació social requereix que conreem, cuidem i alimentem de manera contínua la terra que produeix pràctiques diàries de vida, fent que la resistència, resiliència i creixement humà es produeixin simultàniament, més que en un ordre seqüencial.

Nota de l'autora

La recerca per aquest article ha estat possible gràcies al generós suport de Fulbright, USAID, el Kroc Institute for International Peace Studies i el Kellogg Institute for

International Studies. El meu treball actual té el suport del programa Jennings Randolph Peace Scholars 2018-2019 del United States Institute of Peace. Estic particularment agraïda als socis colombians, incloent Sembrandopaz, l'Espacio Regional de Construcción de Paz de Montes de María, el Proceso Pacífico de Reconciliación e Integración de la Alta Montaña i els Jóvenes Provocadores de Paz.

Fotografia : Campanya pel sí a la pau a Colòmbia / Andrés Fernández Sánchez

© Generalitat de Catalunya

TRIBUNA

#StopCorporateImpunity

Sandra Martínez

Coordinadora del programa “Empreses, Conflictes i Drets Humans” de l'ICIP

Les entitats empresarials transnacionals són considerades un dels principals agents de la globalització perquè concentren una gran part de l'activitat econòmica internacional: actuen com a medi de la vocació universal del capital i integren, a nivell mundial, producció tecnològica, mercats, fluxos comercials i financers, així com decisions polítiques. En aquest context, algunes empreses transnacionals (d'ara en endavant, ETN) fixen com a objectiu prioritari el seu màxim benefici i, en conseqüència, el servei a la comunitat lligat a l'interès públic queda relegat a un segon pla en el marc de la seva praxis.

Amb freqüència, operacions empresarials transnacionals tenen impactes negatius i sistèmics sobre les persones i el medi ambient: l'explotació infantil, l'esclavitud, els delictes mediambientals i contra la salut de les persones, l'espoli de recursos, la creació de deutes de país, així com la tortura, abusos i agressions sexuals, són alguns dels mitjans i de les conseqüències atroces que tenen lloc arreu del món en nom de la globalització de l'economia i la rendibilitat empresarial. Alhora, persones defensores de drets humans i mediambientals que s'oposen als megaprojectes i a les indústries extractives són amenaçades i assassinades per actors transnacionals, sovint amb la complicitat de les forces de l'Estat. Tan sols en el 2017 més de 300 persones van ser assassinades per protegir els drets de les seves comunitats per sobre dels interessos econòmics.

Per comprendre la complexitat actual del poder econòmic, és important tenir en compte que la globalització de l'economia no es deslliga de la globalització social i cultural. D'una banda, modifica la balança de poder entre governs i empreses, així com entre els

països en desenvolupament i els països desenvolupats. D'altra banda, facilita processos d'homogeneïtzació impulsats per corporacions del Nord global que expandeixen i reforcen la seva influència per sobre de la identitat local. En aquest sentit, les transformacions en les relacions entre els actors globals i les conseqüències de les seves activitats econòmiques transnacionals contrasten amb el fet que les obligacions en matèria de drets humans i mediambientals es dirigeixen als Estats, fet que ocasiona una sèrie de deficiències en l'abordatge normatiu de la problemàtica i posa sobre la taula el debat de si les empreses haurien de ser també responsables de la garantia i el respecte dels drets humans¹.

“ La persistència de violacions corporatives dels drets humans posa en dubte que els Principis Rectors aprovats per Nacions Unides siguin suficients ”

Amb la voluntat de fer operatiu el marc de Nacions Unides en matèria de drets humans i empreses, es va concretar el 2011 un codi de conducta a nivell mundial mitjançant l'aprovació pel Consell de Drets Humans (UNHRC, per les seves sigles en anglès) dels “Principis Rectors sobre les empreses i els drets humans: posada en pràctica del marc de les Nacions Unides per a 'protegir, respectar i remeiar’”. L'objectiu d'aquests 31 principis és proporcionar un referent mundial per prevenir i fer front als impactes negatius que les activitats empresarials poden causar sobre les persones i el medi ambient.

En els darrers anys, els Estats han impulsat la implementació dels principis rectors mitjançant l'adopció de plans d'acció nacionals específics per a cada país. Si bé aquests instruments són una primera aproximació al control de les ETN en relació al respecte dels drets humans, han estat criticats per la seva ineficàcia a l'hora de responsabilitzar-les, ja que responen a la voluntarietat. A més de la pròpia limitació del corpus jurídic que condiciona l'abordatge, les corporacions creen complexes cadenes de subministraments i grups empresarials que dificulten l'atribució de

responsabilitats.

El descontentament de la societat civil pel que fa a la insuficiència d'aquests instruments de *soft law* va motivar el reclam d'un tractat legalment vinculant. En aquest context, el 2014 es va aprovar la Resolució 26/9 per part del Consell de Drets Humans, la qual establia la creació del Grup de Treball Intergovernamental de composició oberta (OEIGWG, per les seves sigles en anglès), tot i l'oposició frontal de les grans potències i els *lobbies* empresarials. El mandat de l'OEIGWG és, precisament, elaborar un instrument jurídicament vinculant que reguli, en el marc del dret internacional dels drets humans, les activitats de les ETN i altres empreses comercials.

Presidit per l'Equador, el grup de treball intergovernamental es va reunir tres vegades (juliol de 2015, octubre de 2016, octubre de 2017) per debatre sobre la naturalesa i condicions del tractat vinculant de regulació de l'activitat de les ETN i altres tipus d'empreses d'acord al Dret Internacional dels Drets Humans. El setembre de 2017 la presidència va exposar els elements per a un esborrany d'instrument legalment vinculant i el juliol de 2018 es va emetre l'esborrany zero.

“ El projecte de control actual a les empreses no contempla mecanismes de participació de la societat civil ni inclou perspectiva de gènere ”

Amb la finalitat d'abordar el contingut del tractat, al llarg de la setmana del 15 al 19 d'octubre d'enguany es va desenvolupar a Ginebra la quarta sessió del Grup de Treball, evidenciant-se que, tres anys després de la primera reunió, continuen les reticències de la Unió Europea (UE) i d'altres estats com Mèxic, Brasil o els Estats Units.

El representant de la UE va assenyalar que els Principis Rectors ja són suficients per lluitar contra les violacions de drets humans i que no es requereix d'una norma addicional. La persistència de violacions corporatives de drets humans, però, posa en dubte la seva afirmació. Moltes organitzacions i moviments socials d'arreu del món denuncien l'estratègia obstruccionista de la UE, considerant que defensa els interessos

de les empreses per sobre dels de la ciutadania, tot i tenir el mandat del Parlament Europeu que l'insta a participar activament en les negociacions. Així mateix, malgrat el canvi de govern a la Moncloa, la línia política que s'està mantenint a Espanya és la de cenyir-se a la posició europea: seguir sense participar ni activament ni positiva.

Pel contrari, més de 250 organitzacions de 80 països van participar un any més a la sessió de Ginebra en el marc de La Campanya Global per a Reivindicar la Sobirania dels Pobles, Desmantellar el Poder Corporatiu i Posar Fi a la Impunitat (Campanya Global)² i, on paral·lelament als actes del Grup de Treball, van organitzar la "Setmana de mobilització dels pobles" amb l'etiqueta #StopCorporateImpunity que va ser tendència a xarxes socials. Centenars d'ONG, sindicats, moviments socials i comunitats afectades per violacions dels drets humans de les ETN es van tornar a mobilitzar per continuar pressionant els governs, presentar les seves propostes perquè el document base del procés de negociació tingui els estàndards més elevats possibles de protecció dels Drets Humans, per donar testimoni de la persistència de les vulneracions i evidenciar la força de les veus dels que pateixen la major impunitat corporativa. L'objectiu final és intentar evitar que el procés de negociacions faci descarrilar el tractat vinculant.

La Campanya Global va exposar en el període de sessions³ que l'esborrany actual no recull els avenços ni les aportacions dels debats celebrats anteriorment. Si bé el projecte d'instrument jurídicament vinculant és un pas rellevant perquè assenyalava elements prioritaris com els drets de les víctimes, la prevenció de les violacions dels drets humans, els mecanismes de cooperació entre Estats i l'assistència legal mútua, no resulta un instrument vinculant operatiu. L'esborrany no preveu l'obligació directa de les ETN ni un mecanisme d'aplicació internacional eficaç; només proposa la creació d'un comitè de dotze membres experts amb la potestat de realitzar comentaris generals, proporcionar recomanacions, donar suport als Estats en la implementació i redactar informes anuals. S'evidencia, per tant, una absència de mecanismes i instàncies adequades per exigir la responsabilitat de les ETN en l'àmbit internacional, ja que les seves obligacions es redirigeixen a les legislacions nacionals, i els sistemes internacionals i regionals no estan dissenyats per rebre denúncies contra les empreses.

“ Hi ha la necessitat urgent de comptar amb un marc regulador vinculant per a les empreses transnacionals, amb obligacions directes a les corporacions ”

Alhora, el projecte d'instrument vinculant no contempla mecanismes de participació de la societat civil, no inclou una perspectiva de gènere interseccional, no conté articles sobre el paper de les institucions financeres internacionals, ni fa referència als acords internacionals de comerç i inversió com a marc d'impacte de les violacions dels drets humans comeses per les ETN.

La investigació, documentació i seguiment en les darreres dècades, realitzats per organismes internacionals, centres d'estudi, organitzacions no governamentals i moviments socials, sobre les conseqüències socials i ambientals de les activitats d'aquestes empreses arreu del món, demostren la necessitat urgent de comptar amb un marc regulador vinculant per a les ETN. Les obligacions d'aquestes empreses haurien d'existir amb independència del marc jurídic vigent en els Estats d'acollida, d'origen o afectats, i obligar al conjunt de l'entitat, incloent-hi les seves cadenes de subministrament. Pel contrari, el projecte de tractat situa als Estats com a responsables del control de les activitats, adoptant un *modus operandi* que s'ha demostrat insuficient. Si bé organitzacions empresarials, com la *International Chamber of Commerce* o la *International Organization of Employers*, defensen que el Tractat vinculant ataca per si sol la sobirania dels Estats i crea inseguretat, la totalitat de les organitzacions de la Campanya Global coincideixen a l'hora de reclamar la necessitat de transcendir els Principis Rectors de les Nacions Unides imposant obligacions directes a les empreses.

És de vital importància reconduir el focus d'orientació actual perquè la responsabilitat de les empreses i els drets de les víctimes puguin garantir-se independentment de les obligacions dels Estats, les quals estan condicionades per polítiques neoliberals de desregulació, privatització i reducció de les polítiques públiques. El fer recaure la

càrrega de la implementació en els Estats ignora dos contextos freqüents de bloqueig: o bé els Estats tenen menys poder que la corporació que busquen regular o responsabilitzar, o bé són còmplices -actius o passius- de les violacions dels drets humans perpetrades per aquestes empreses.

Les ETN haurien d'aprofitar la seva actual capacitat de gestió mundial per esdevenir agents actius de transformació en un marc de justícia global. És precisament la lluita persistent de comunitats locals i de col·lectius afectats i el treball compromès de visibilització i incidència de milers d'organitzacions socials el que permet apuntar les mancances actuals per fer front a l'arquitectura de la impunitat. Serà, alhora, el que permetrà trencar amb el simbolisme institucional que pot resultar còmplice d'atrocitats i avançar, finalment, cap a un canvi real de paradigma.

1. La revista *Per la Pau* de l'ICIP ha publicat el monogràfic Empreses i drets humans" (febrer 2017). Un monogràfic a la relació entre les empreses i els drets humans.

2. La Campanya Global és una xarxa de més de 250 moviments socials, organitzacions de la societat civil, sindicats i comunitats afectades per les activitats de les empreses transnacionals, particularment a Àfrica, Àsia, Europa i Amèrica Llatina. És una resposta estructural global de pobles als abusos del poder corporatiu que busca facilitar el diàleg, l'estratègia, l'intercanvi d'informació i experiències, per donar un espai de visibilitat a les resistències i el suport a les lluites contra les empreses transnacionals. La Campanya Global ha elaborat una versió del Tractat que recull totes les seves demandes:

3. Per conèixer la totalitat de comentaris i propostes realitzades per la Campanya Global en el marc de la 4a sessió sobre el projecte d'instrument jurídicament vinculant consulteu el següent document.

Fotografia : Fòrum sobre Empreses i Drets Humans de Nacions Unides, Ginebra, novembre de 2018

© Generalitat de Catalunya

ENTREVISTA

Entrevista a Orlando Zaccone, comissari de policia a Rio de Janeiro

Eugènia Riera

Institut Català Internacional per la Pau

Orlando Zaccone, comissari de policia a Rio de Janeiro

Orlando Zaccone és comissari de policia a Rio de Janeiro, una de les ciutats on la guerra contra les drogues es manifesta amb més violència i on la pitjor part se l'emporten els més febles. Conscient d'això, va fundar el moviment d'Agents de Policia contra la Prohibició de les Drogues per avançar cap a un canvi de model que deixi enrere la repressió i la violència. En aquesta entrevista, Zaccone ens explica com és la lluita contra el narcotràfic al Brasil, una guerra que mata més que les mateixes drogues.

Quins nivells de violència genera el narcotràfic i la guerra contra les drogues al Brasil?

Al Brasil tenim un gran mercat consumidor però no productor de drogues. És un mercat que no està operat per càrtels i la violència té lloc en les disputes de grups per l'espai de venda de drogues al carrer. A Rio de Janeiro, en aquestes disputes a les favelas els grups utilitzen armament militar, però és un fenomen que no passa en altres estats, com São Paulo, on un únic grup controla la venda de droga a la perifèria. La resposta repressiva a Rio de Janeiro acaba sent a través de les accions militars, s'utilitza la policia i l'exèrcit i es crea una situació paradoxal: policies i exèrcit acaben matant més persones que el mateix consum de drogues il·lícites.

L'actual guerra contra les drogues s'acarnissa contra els més febles i deixa impunes els grans traficants. Per què creu vostè que no hi ha interès en combatre

L'escala més forta del narcotràfic?

El mercat de drogues il·lícites es divideix entre productors, distribuïdors, venedors i consumidors. Les polítiques repressives per part de la policia es concentren en la venda de carrer, on s'obtenen els beneficis menors. No es tracta d'un defecte del sistema repressiu, sinó de la seva pròpia naturalesa. La policia està preparada per controlar l'espai públic i la circulació de drogues en l'espai públic passa a tenir més atenció, també perquè aquestes drogues no es produeixen al Brasil. No és que hi hagi més o menys interès, sinó d'una falta de mecanismes per fer front a la transnacionalitat del mercat productor i distribuïdor de drogues.

Existeix col·laboració entre els narcos i els agents de l'estat i la policia?

El tràfic de drogues al Brasil es relaciona amb la policia i, ocasionalment, amb alguns polítics de forma aïllada, no sistemàtica. La relació amb la policia és bàsicament de caràcter econòmic, a través de la corrupció. I alguns grups paramilitars, anomenats milícies, han passat en els últims anys a negociar també amb drogues.

Violència, corrupció i crim organitzat són vasos comunicants al Brasil?

No només al Brasil, sinó a tot el món. Però respecte al comerç de drogues il·lícites cal entendre que la violència és fruit de la prohibició de les drogues. No hi ha ningú encarregat de la venda d'alcohol i tabac amb armes a la mà. Aquests dos mercats -alcohol i tabac- no són violents perquè són mercats regulats, legalitzats. D'aquesta manera la violència desapareix i la corrupció i el crim organitzat es limiten a l'esfera empresarial. Amb la legalització de les drogues tindríem una reducció dràstica d'homicidis, incloent els comesos per agents de la policia, i reduiríem també el nombre de presos. Avui en dia, un terç dels 750.000 presos al Brasil estan acusats per delictes de drogues. Això per no parlar de la reducció del dany provocat pel control sobre la qualitat de droga col·locada al mercat. Al Brasil es barreja de tot a la cocaïna, per exemple.

“ Amb la seva resposta repressiva, a Rio de Janeiro policies i exèrcit acaben matant més persones que el mateix consum de drogues il·lícites ”

És partidari d'una legalització de totes les drogues?

No estariem trencant amb el prohibicionisme si autoritzéssim només la producció, comerç i consum de cànnabis. La marihuana seria una droga lícita i la prohibició continuaria produint danys amb la cocaïna i altres drogues prohibides. És important ressaltar que legalitzar totes les drogues no significa que aquestes arribin de qualsevol manera al mercat. Això passa avui amb la prohibició. Amb la legalització, l'Estat tindria el control sobre el producte que s'ofereix al mercat, com ja passa amb l'alcohol, i també sobre els locals i les persones autoritzades per a la venda i el consum.

Llavors quins interessos existeixen en mantenir l'actual model prohibicionista?

El fet de mantenir un control social violent, que rep l'autorització per a l'extermini de grups considerats perillosos a partir d'un discurs moral de defensa de la salut pública. És evident que el mercat d'armes i la indústria del crim també són presents en aquest context, incloent la indústria de les presons, que genera negoci.

Acabar amb el mercat il·legal de drogues podria diversificar el crim organitzat?

El crim ja és organitzat en altres esferes econòmiques més enllà de les drogues. I fins i tot si l'anomenat crim organitzat s'ha de diversificar, que ho faci per a negocis que no provoquin tantes morts i patiment. La prohibició de les drogues avui dia és una màquina de matar gent a molts països. Al Brasil és una màquina de matar i fer patir. Després de l'esclavitud, no hi ha hagut un model legal que durant tant temps hagi produït tants cadàvers i sofriments al món. Hem de pensar en aquells que estan lliurant les seves vides i la seva llibertat en nom d'una mentida. La “guerra de les drogues” no protegeix vides. La prohibició de les drogues mata més que les drogues mateixes!

“ La prohibició de les drogues és una màquina de matar al Brasil ”

Quins factors incideixen en que la violència relacionada amb les drogues s'instal·li més en uns països que en d'altres?

La principal diferència està en la manera en què els països responen a l'existència d'aquest mercat il·lícit. Els que tracten els traficants com a enemics de l'Estat i la nació tendeixen a crear un clima de més violència a l'hora d'enfrontar-se al problema. També cal veure la història de cada país. El Brasil és el resultat de dues grans matances: el genocidi dels pobles originaris i l'esclavitud. La repressió de les drogues al meu país és l'ADN de l'extermini d'aquells considerats indesitjables.

Tem que amb el nou govern de Bolsonaro la violència contra els més febles vagi en augment?

El govern de Bolsonaro pretén institucionalitzar la violència contra els pobres amb l'argument de combatre el tràfic de drogues. Això serà possible perquè la Constitució Federal considera el crim per tràfic de drogues com el més greu de la nostra legislació. Per fer-nos una idea, l'únic crim al Brasil que autoritza una extradició d'un brasiler nacionalitzat és en cas de tràfic internacional de drogues. Aquesta disposició va ser introduïda per una política internacional liderada pels Estats Units. I no podem oblidar que Bolsonaro va guanyar amb el suport de grups lligats al govern de Trump. La violència als països perifèrics com el Brasil és lucrativa per a aquells que subministren les armes i inverteixen en els negocis de la seguretat i la seguretat dels negocis.

Quins suports té al Brasil la legalització de les drogues?

La majoria dels brasilers estan en contra de la legalització perquè el debat es limita a un aspecte moral i religiós. Les drogues són vicis i allunyen l'home de la família i de Déu. El problema és que això també passa amb les drogues lícites, com l'alcohol. La droga continua sent vista com a allò que els altres utilitzen, no com el que nosaltres

utilitzem. El Rivotril no és droga, és remei!

Fotografia: Orlando Zaccone durant la seva intervenció al seminari internacional “Drogues, Polítiques i Violències”, organitzat per l’ICIP i Casa Amèrica Catalunya l’octubre de 2018 a Barcelona..

© Generalitat de Catalunya

SOBRE L'ICIP

Notícies d'actualitat, activitats i publicacions

ICIP

Institut Català Internacional per la Pau

Seminari internacional “Drogues, Polítiques i Violències”

Els dies 23 i 24 d'octubre va tenir lloc a Barcelona el seminari internacional Drogues, Polítiques i Violències. Del consens global a nous enfocaments, organitzat per l'ICIP i Casa Amèrica Catalunya, amb l'objectiu de reflexionar sobre les violències causades pel narcotràfic i la guerra contra les drogues i analitzar els riscos i les oportunitats d'una regulació del mercat. El seminari va reunir una vintena d'experts europeus i americans en la matèria i un centenar d'assistents.

Els debats van abordar qüestions com la perspectiva històrica en el control de drogues, les noves polítiques en la matèria que superen el prohibicionisme imperant, els diners de les drogues i el seu circuit a l'economia mundial, el narcotràfic i la captura de l'estat, la violència que causen les polítiques de drogues i, per últim, les drogues a les ciutats. En la taula final de conclusions, en la qual van participar deu dels ponents convidats, es va compartir la tesi que una reforma de la política de drogues és necessària si es vol reduir l'alt nivell de violència que genera actualment el narcotràfic i la seva persecució, sobretot en països de l'Amèrica Llatina com Colòmbia, el Brasil o Mèxic.

Cauce Ciudadano, Premi ICIP Constructors de Pau 2018

La Junta de Govern de l'ICIP ha atorgat el Premi ICIP Constructors de Pau 2018 a l'organització mexicana Cauce Ciudadano “per la seva tasca de prevenció de la violència i de construcció d'alternatives pacífiques per a joves en contextos molt

marcats per la criminalitat i, especialment, el narcotràfic”.

Cauce Ciudadano és una entitat fundada l'any 2000 per joves que havien format part de bandes (els anomenats *pandilleros*) amb l'objectiu d'oferir, precisament, atenció integral i oportunitats a d'altres adolescents que viuen i/o generen la violència, en entorns marcats per l'exclusió social i amb forta presència del narcotràfic i els grups criminals. L'organització se centra en el treball socioeducatiu i sociocomunitari a centres escolars, espais públics, centres d'internament juvenil i centres penitenciaris, amb l'objectiu de formar joves com a agents de canvi social. Des de la seva creació l'entitat ha atès 230.000 persones i, en un país, Mèxic, marcat per la guerra contra la droga, Cauce Ciudadano ha dissenyat un model de prevenció de la violència des d'una perspectiva de drets humans, amb l'accent en la promoció de la salut, l'atenció al dany causat i la rehabilitació.

El Premi ICIP Construcció de Pau té la finalitat de guardonar i reconèixer públicament a persones, entitats o institucions que han treballat i han contribuït de manera destacada i dilatada en el foment i la construcció de la pau. El premi consisteix en un reconeixement públic, una escultura creada pel Premi Nobel de la Pau, artista i activista Adolfo Pérez Esquivel, anomenada Porta de Sol, i una dotació econòmica de 4.000 euros. El lliurament del guardó té lloc anualment en una cerimònia institucional al Parlament de Catalunya.

Oberta la tercera edició del Concurs ICIP de Hip-hop per la Pau

Des del mes setembre està oberta la convocatòria de la tercera edició del Concurs ICIP de Hip-hop per la Pau que té per objectiu donar visibilitat al compromís i la creativitat dels joves en l'àmbit de la cultura de pau.

El concurs té dues modalitats: en la primera s'hi poden presentar estudiants d'educació secundària obligatòria, formació professional o batxillerat de Catalunya; en la segona, s'hi poden presentar nois i noies d'entre 12 i 25 anys vinculats a centres i entitats juvenils, cultural, cíviques o d'acció socioeducativa de Catalunya.

El termini per participar al concurs finalitzarà el proper 30 de gener de 2019 coincidint amb el Dia Escolar de la Noviolència i la Pau (DENIP). El concurs compta amb el suport

de la Direcció General de Joventut i el Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya.

Últimes publicacions

- Que regni la llibertat. Paraules de Nelson Mandela, de Henry Russell. Publicat per l'ICIP i Angle Editorial dins la col·lecció "Clàssics de la pau i la noviolència".
- Peaceland. La resolución de conflictos y las políticas cotidianas en las intervenciones internacionales, de Séverine Autesserre. Publicat per l'ICIP i Edicions Bellaterra dins la col·lecció "Paz y seguridad" (en castellà).
- Resum de la jornada "Política pública de consecució dels ODS", celebrada el mes de setembre en Barcelona (document en castellà).
- Fitxa ICIP sobre Pau i Conflictes: Nicaragua. Anàlisis, recomanacions i enllaços d'interès sobre el conflicte polític i social a Nicaragua.
- National Action Plans on Business and Human Rights, de Steven Patrick Landry. Informes 14/2018

© Generalitat de Catalunya